

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 347.191.1

ВОЛКОВА Л.О.

**ПРАВОВИЙ СТАТУС ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА:
СКЛАДНИКИ ТА ЇХ ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ**

Стаття присвячена дослідженню особливостей правового статусу юридичних осіб публічного права, розглянуто особливості змістовного наповнення його складників порівняно з суб'єктами приватного права. Означені ідеї про комплексність правового статусу юридичних осіб публічного права, а також взаємопроникнення правових статусів юридичних осіб приватного та публічного права.

Ключові слова: правовий статус, юридичні особи, юридичні особи публічного права, комплексність, взаємопроникнення.

Статья посвящена исследованию особенностей правового статуса юридических лиц публичного права. В работе детально рассмотрены особенности смыслового значения его элементов в сравнении с субъектами частного права, обозначены идеи о комплексности правового статуса юридических лиц публичного права, а также взаимопроникновения правовых статусов юридических лиц частного и публичного права.

Ключевые слова: правовой статус, юридические лица, юридические лица публичного права, комплексность, взаимопроникновение.

This article considers the concept of the legal status of legal entity of public law. Specifically, there were covered differences between basic contents of elements of the legal status of entities of public and private law. Also there were proposed concepts regarding complexity and interpenetration of legal statuses of entities of public and private law.

Key words: legal status, legal entity, legal entity of public law, complexity, interpenetration.

Вступ. Щодня, щохвилини у всьому цивілізованому світі відбувається незліченна кількість правовідносин за участю юридичних та фізичних осіб. Категорія, що характеризує кожного суб'єкта та можливість його вступу в ті чи інші правовідносини – це правовий статус (далі – ПС).

Категорія «ПС» охоплює різні аспекти правового становища суб'єкта права у системі соціальних зв'язків, а його змістовне наповнення визначається приватноправовою або публічно-правовою природою врегульованих правом суспільних відносин [1, 155].

Загалом термін «статус» у перекладі з латини означає становище, стан будь-кого. Перші згадки про статус зустрічаються ще у працях давньоримських вчених. За допомогою цього терміну римські юристи сформулювали категорії, що відображали окремі аспекти правового становища людини: стан свободи – status libertatus, стан громадянства – status civitatus, сімейний стан – status familiae [1, с. 114].

За радянських часів вчені приділяли достатньо уваги теорії ПС. Слід назвати імена таких відомих науковців, як С.С. Алексєєв, В.Я. Бойцов, С.М. Братусь, М.В. Вітрук, М.І. Матузов, В.В. Малько, А.В. Міцкевич, Ц.А. Ямпольська та ін. Серед сучасних дослідників, що зверталися до питання ПС юридичних осіб, слід відзначити Л.В. Винара, Б.М. Дронів, Ю.В. Карева, А.В. Панчишин, А.М. Шульга та ін. Однак ані тоді, ані тепер у поглядах вчених немає єдності щодо розуміння природи ПС та його структури.

© ВОЛКОВА Л.О. – аспірант відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права (Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України)

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення та дослідження структурних елементів правового статусу юридичних осіб публічного права, а також їх змістовного наповнення.

Результати дослідження. Вчені погоджуються з тезою, що «система прав і обов'язків – це серцевина, центр правової сфери, а далі думки розходяться [2, с. 50–62]. Так, Н.М. Оніщенко пропонує визначати ПС як систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод та законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин [3, с. 98]. О.Ф. Скакун повну структуру досліджуваної категорії бачить як систему прав, обов'язків, свобод, правосуб'єктності та відповідальності суб'єкта [4, с. 412]. Ю.П. Битяк вважає необхідними елементами ПС суб'єкта гарантії і відповідальність за невиконання обов'язків [5, с. 32]. А.М. Шульга зазначає, що гарантії реалізації прав, свобод та обов'язків громадянина доповнюють його ПС, «роблять його реальним, а не фіктивним» [6, 64].

У юридичній літературі також зустрічаються пропозиції виокремлювати такий елемент ПС, як «законний інтерес, що не охоплюється змістом суб'єктивних прав і обов'язків» [7, с. 11]. Така позиція є досить спірною, оскільки, як аргументовано зазначає О.А. Лукашева, в цьому контексті інтерес, що не охоплюється змістом суб'єктивних прав і обов'язків, слід розглядати як категорію доправову або ж позаправову [1, с. 120].

Деякі вчені виокремлюють також норми права, що визначають права та обов'язки суб'єкта як окремі елементи ПС [8, с. 95–98]. На нашу думку, норми права не можна відносити до елементів ПС, оскільки останні лише фіксують його, але не є його складниками.

Загалом ПС, як визначає Ю.В. Карева, є теоретичною конструкцією, що з'єднує нормативні характеристики, теоретичні уявлення і реальну практику реалізації правових установлень [9, с. 20].

Досліджувана категорія є універсальною, багатоаспектною та комплексною, має чітку стабільну структуру, встановлює характер та принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також шляхом визначення прав, обов'язків та гарантій їх реалізації визначає місце суб'єкта в системі правовідносин.

Сучасні дослідники наголошують, що потрібно розрізняти нормативно закріплені «ідеальний статус» та реальне становище особи в суспільстві [1, с. 116]. На нашу думку, наведена теза є вірною, оскільки слід зважати на періодичні зміни та деформації так званого «реального статусу», оскільки суб'єкт постійно вступає у різного роду правовідносини, які перебувають у безперервному розвитку.

Офіційно встановлений статус певного суб'єкта, як вважає Б.М. Дронів, є результатом попереднього розвитку суспільства і водночас відправним пунктом його подальшого удосконалення. Будучи по суті статичним компонентом правової системи, статус впливає і на її динаміку [1, с. 116–117].

З наведеною тезою можна погодитись лише частково. Абсолютно статичним назвати ПС суб'єкта не можна, оскільки останній відображає, як уже зазначалось вище, положення суб'єкта в суспільстві, визначає коло його правовідносин – реальних та гіпотетичних, а останні перебувають у постійному розвитку. Також побічно слід згадати процеси конвергенції у приватному і публічному праві, процеси інтеграції та гармонізації національного законодавства та законодавства ЄС та деяких інших держав, що сприяє змінам у законодавстві України та відповідним змінам у правових статусах суб'єктів.

Вчені поділяють ПС на такі види, як загальний, спеціальний, галузевий, індивідуальний. Прихильниками цієї концепції є, зокрема, І.М. Погребний, А.М. Шульга та В.С. Пряников [10, с. 34; 11, с. 20; 12, с. 319]. Загалом зміст ПС залежить від сфери його реалізації.

ПС різняться відповідно до кола відносин, у яке вступають суб'єкти. Ще В.В. Медіссон говорив: «Обсяг і межі прав і обов'язків визначаються тим інтересом, який особи покликани захищати – суспільним або особово-корпоративним. У цьому і полягає відмінність публічного права від приватного» [13, с. 78]. Так, у публічному праві, на відміну від приватного, відносини побудовані на засадах пропорційності, а правовий статус базується на суспільно-державній ієрархії [1, с. 118].

Б.М. Дронів називає серед структурних елементів ПС суб'єкта приватного права правосуб'єктність, суб'єктивні права, свободи та законні інтереси, юридичні обов'язки, гарантії реалізації прав та обов'язків, юридичну відповідальність. Правовий статус держави, на думку дослідника, складається з суверенітету, суверенних прав та обов'язків і відповідальності держави перед фізичними та юридичними особами. До правового статусу органів влади та посадових осіб автор відносить компетенцію, яка складається з предмета відання та владних повноважень, права та обов'язки, юридичні обмеження, гарантії та юридичну відповідальність.

Складність дослідження змісту елементів ПС суб'єктів приватного і публічного права полягає у тому, що всі вони беруть участь у правовідносинах не лише в рамках своєї підсистеми (публічне чи приватне право). Межі розмиті і не відповідають реальному стану правового життя у суспільстві. Так, ПС суб'єктів мають відкритий характер, періодично розширюються, наповнюються більш характерним для «протилежної підсистеми права» змістом; все частіше спостерігається взаємне проникнення їх окремих елементів [1, с. 128–129, 155].

У сучасних умовах ринкової економіки держава (через органи влади, державні підприємства, установи, організації тощо) часто вступає у цивільно-правові відносини, що передбачено ст. 167 ЦК України. Тут виникає ціла низка теоретичних та практичних запитань щодо ПС суб'єктів, що вступають у названі відносини. Ст. 82 ЦК України передбачає можливість юридичних осіб публічного права (далі – ЮОПП) вступати у цивільні правовідносини на загальних засадах, якщо інше не передбачено законом [14]. Наведена норма є абсолютно необхідною для ефективного функціонування ЮОПП, досягнення мети та виконання покладених на останні завдань.

Деякі правники, зокрема Б.М. Дронів, говорять про своєрідне роздвоєння ПС держави та її органів [1, с. 129]. На нашу думку, роздвоєння ПС тут відсутнє, можна говорити лише про складність, комплексність та специфічність ПС такого роду суб'єктів. За радянських часів в умовах адміністративно-командної економіки ПС всіх суб'єктів публічного права був визначений досить чітко і довгий час залишався статичним. Це можна пояснити вимушеним застоєм у розвитку приватного права.

У цьому дослідженні йдеться про визначення поняття та елементів ПС ЮОПП за законодавством України, тож слід коротко навести специфічні ознаки досліджуваних суб'єктів. Отже, в юридичній літературі виділяють такі ознаки ЮОПП:

- це завжди публічно-правове утворення;
- особливе, інше порівняно з юридичними особами приватного права, соціальне призначення;
- мають різні з юридичними особами приватного права інтереси;
- завжди пов'язані з публічною владою;
- специфічні способи утворення;
- інший суб'єктний, матеріальний склад;
- мають свою систему органів;
- мають певний ступінь автономності у своїй діяльності;
- відповідальність ЮОПП є за своєю природою публічно-правовою [15, с. 76–94].

У літературі наведені загальні риси ЮОПП. Слід уточнити, що досліджувані суб'єкти різняться за своєю направленістю, тож можуть бути утворені в різних формах і відповідно мати різні системи органів управління, а також особливості відповідальності.

Найпершою особливістю правового статусу ЮОПП є його комплексність: він регулюється положеннями норм і приватного, і публічного права [16, с. 35].

Як уже зазначалося вище, можна виокремити загальні елементи категорії «правовий статус»: права, обов'язки, гарантії реалізації останніх та відповідальність. Змістовне наповнення названих елементів залежить від специфіки суб'єкта, ПС якого розглядається.

Отже, елементами, що становлять правовий статус ЮОПП, є:

1. Права та обов'язки ЮОПП. Слід звернути увагу, що у суб'єкта публічного права, на нашу думку, права і обов'язки слід розглядати як єдиний елемент, оскільки такий суб'єкт має право і одночасно зобов'язаний діяти певним чином (аналогічно зі службовими особами). Іще Люблінський говорив, що у приватному праві, яке відає розмежуванням інтересів, права і обов'язки протиставляються один одному більш різко, ніж у публічному праві, що орієнтоване на «загальне благо» [17, с. 257].

2. Гарантії реалізації прав та обов'язків. Гарантії – це сукупність заходів юридичного, матеріально-фінансового, організаційного, морально-психологічного характеру, які створюють сприятливі умови для реалізації державним службовцем своїх завдань та функцій. Таке визначення «гарантій» пропонується в юридичній літературі як елемента правового статусу державного службовця [1, с. 127]. На нашу думку, гарантіями реалізації завдань ЮОПП слід вважати особливий майновий режим, передбачену нормативно-правовими актами відповідну завданням компетенцію посадових осіб ЮОПП, порядок управління тощо.

3. Правосуб'єктність. Кожна ЮОПП при створенні наділяється визначеним обсягом правоздатності відповідно до мети та завдань, які перед нею ставляться. Однак, вступаючи у цивільно-правові відносини, така юридична особа набуває загальну правоздатність в обсягу, що не суперечить її природі. Тож маємо комплексну правосуб'єктність. У юридичній літературі лунають

думки про змішаність ПС ЮОПП і пропозиції доповнити його «правомочністю». Ця категорія, на думку авторів, має приватно-правовий характер і повно характеризує цивільно-правовий аспект статусу ЮОПП. Так, керуючись правомочностями, суб'єкт є на рівні з іншими суб'єктами цивільних правовідносин, натомість, керуючись повноваженнями, цей же суб'єкт діє владно від імені держави [18, с. 122]. Ми вважаємо, що поняття комплексної правосуб'єктності ЮОПП включає в себе, окрім іншого, і правомочності.

4. Юридична відповідальність. Як влучно зазначають вчені, без цього елемента правовий регулятор практично не здатний здійснювати свої функції [19, с. 75].

5. Мета, функції та завдання ЮОПП. Включення цих елементів до категорії «правовий статус ЮОПП» вже довгий час залишається спірним. Так, Б.М. Дронів вважає недоцільним включати названі елементи до правового статусу ЮОПП, оскільки це призведе до перевантаження структури останнього. Вчений вважає, що мета, функції та завдання ЮОПП мають настановне, орієнтуюче значення – під їх впливом формується компетенція, предмет відання суб'єкта тощо [1, с. 128]. Ми можемо лише частково погодитися з наведеною тезою, оскільки мета, функції та завдання дійсно визначають елементи правового статусу такого специфічного суб'єкта, як ЮОПП. Однак не можна говорити про їх лише орієнтуюче значення, оскільки залежно від мети, функцій та завдань і формується змістовне наповнення ПС суб'єкта.

Задля уникнення можливого перевантаження структури ПС ми пропонуємо розглядати наведені елементи (мета, функції та завдання) як єдиний комплекс. Адже всі вони задають єдиний вектор діяльності суб'єкта.

Висновки. Отже, категорія «правовий статус» всебічно характеризує положення суб'єкта в державі та суспільстві, через що вона є комплексною та багатоаспектною.

Слід розрізняти «ідеальний», закріплений нормативно, і «реальний» ПС суб'єкта. Останній змінюється разом із розвитком правовідносин. Натомість «ідеальний» ПС формується прийняттям правових норм на врегулювання нових правовідносин, вслід за «реальним».

Основними структурними елементами ПС є права, обов'язки, гарантії та відповідальність. Змістовне наповнення елементів ПС суб'єктів приватного та публічного права дуже відрізняється, незважаючи на зовнішню подібність.

ПС суб'єктів приватного та публічного права не є сталими, у процесі розвитку різного роду правовідносин між останніми спостерігається тенденція до взаємопроникнення деяких елементів ПС та їх змістовного наповнення.

ЮОПП – це суб'єкти, які мають комплексний правовий статус і для виконання функцій та досягнення мети їх створення можуть бути учасниками правовідносин, характерних і для публічного, і для приватного права.

Категорія «правовий статус ЮОПП» складається з таких елементів, як права та обов'язки; гарантії реалізації прав та обов'язків; комплексна правосуб'єктність; юридична відповідальність; а також мета, функції та завдання ЮОПП.

Основоположним елементом ПС, що характерний лише для досліджуваного суб'єкта, є комплекс, що містить у собі мету, функції та завдання суб'єкта.

Список використаних джерел:

1. Дронів Б.М. Взаємовплив приватного і публічного права: сучасна континентально-європейська теорія і практика. Дис. ... канд. юрид.наук: 12.00.01 / Б.М. Дронів – Харків – 2012. – с. 192;
2. Мальцев Г.В. Права личности: юридическая норма и социальная действительность / Г.В. Мальцев // Конституция СССР и правовое положение личности. – М. : ИГП АН СССР, 1979. – с. 50–62.
3. Теорія держави і права: Академічний курс: Підручник / Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчук. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. – с. 366.
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права: учебник / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум; Ун-т внутр. Дел., 2000. – 740 с.
5. Битяк Ю.П. Державна служба та розвиток її демократичних основ / Ю.П. Битяк – Х. : Укр. юрид. акад., 1990. – 74 с.
6. Шульга А.М. Теория государства и права: пособие для подготовки к гос (выпускному) экзамену. – Харьков – 2000. – с 131.
7. Витрук Н.В. О категориях правового положения личности в социалистическом обществе / Н.В. Витрук // Советское государство и право. – 1974. – № 12. – с. 11–19.
8. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус» / А.В. Панчишин // Часопис Київського університету права – 2010 – № 2 – с 95–98.

9. Карева Ю.В. Гражданско-правовой статус публичных образований / Ю.В. Карева // Юрист. – 2003. – № 5 – с. 20–29.
10. Погребной И.М. Теория права: учеб. Пособие / И.М. Погребной – 3-е изд., испр. и доп. – Харьков: Гос. Спец. Изд-во «Основа», 2003 – 128 с.
11. Шульга А.М. Правовой статус особистості та його види / А.М. Шульга // Право і безпека. – 2012. – № 2 (44) – с. 18–22.
12. Пряников В.С. Правовой статус прокурора як учасника службово-трудоу правовідносин: загальнотеоретичний аспект / В.С. Пряников // Форум права – 2013. – № 4 – с. 317–321 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_55.pdf
13. Мадіссон В.В. Основи філософії приватного права: навч. Посіб. / В.В. Мадіссон. – К. : Школа, 2004 – с.144.
14. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. //Офіційний вісник України. – 28.03.2003 – № 11.
15. Чиркин В.Е. Юридическое лицо публичного права / В.Е. Чиркин. М. : Норма, 2007. – 352 с.
16. Волкова Л.О. ЮОПП: історія та сучасність / Право і суспільство – 2016 – № 2 , ч. 3 – 32–38.
17. Люблінський П.И. Процесс как судебный порядок и процесс как правоотношение / П.И. Люблінський // Журнал Министерства юстиции. – 1917. – №1. – с. 237–265.
18. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – с. 384.
19. Ответственность в управлении / И.Л. Бачило, П.Т. Щекочихин, С.В. Катрич и др., отв. ред. А.Е. Лунев, Б.М. Лазарев. – М. : Наука, 1985. – 304 с.

УДК 347.122

ЗАКА Ю.О., СКРИПНИК В.Л.

ІНФОРМАЦІЯ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

У статті досліджуються питання щодо особливостей інформації як об'єкту цивільних прав, з'ясовується правова природа інформації, характерні ознаки інформації. Розглядаються різновиди інформації, особливість встановлення правового режиму інформації, її оборотоздатність, місце інформації в системі об'єктів цивільних прав.

Ключові слова: об'єкти цивільних прав, інформація як об'єкт цивільних прав, фіксація інформації, види інформації, інформація з обмеженим доступом, місце інформації в системі цивільних прав.

В статье исследуются вопросы особенности информации как объекта гражданских прав, правовой природы и характерных признаков информации. Рассматриваются разновидности информации, особенности установления правового режима информации, место информации в системе объектов гражданских прав.

Ключевые слова: объекты гражданских прав, информация как объект гражданских прав, фиксация информации, виды информации, информация, с ограниченным доступом, место информации в системе объектов гражданских прав.

© ЗАКА Ю.О. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права і процесу (Національна академія внутрішніх справ)

© СКРИПНИК В.Л. – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри галузевих юридичних наук (Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського)